№ 163 ՇԱԲԱԹ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 4 1899 ՇԱԲԱԹ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 4

ՔՍԱՆԵՕԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կէս տարվան 6 ռուբ.
Առանձին համարները 5 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ, Редакція „Мшакъ".
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak".
Տելեֆոն № 253.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից)

Բայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Բայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.
Տելեֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՎԱՐԴՈՒՀԻ ՄԿՐՏՈՒՄԵԱՆ ԽՕՋԱՄԻՐԵԱՆՑԻ

(† 23 յուլիս Փելէզնօվոդսկ, թաղված Պեատիգօրսկում)
մահվան քառասունքի առիթով
կատարվելու է ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ Մողնու ս. Գէորգ եկեղեցում, կիրակի օր, սեպտեմբերի 5-ին, ս. պատարագից յետոյ:

Այդ մասին, յանուն հանգուցեալի ծնողների վշտացած ընտանիքի, հօր և մօր՝ Մկրտումի և Նազլուի Արասխանեանց (Ագուլիս), եղբօր և հարսի՝ Աւետիքի և Սաթենիկի (Թիֆլիս). քոյրերի՝ Սոնա Բունիաթեանցի (Նուխի), Աննա Ստեփանեանցի (Ագ.), Մարիամ Խօջամիրեանցի (Բաթում), դուստր և փեսայ՝ Եւգենիա և Մուշեղ Քալանթարի (Բագու) յայտարարվում է ի գիտութիւն հանգուցեալի ազգականների և բարեկամների:
1—1

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Խաղաղացման միջոց.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Մամուլ. Նամակ Սղնախից. Նամակ Խմբագրութեան. Ներքինլուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ Պարսկաստանից. Արտաքին լուրեր.—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ.— ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ. — ՑԱՑՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Գրական դէմքեր:

ԽԱՂԱՂԱՑՄԱՆ ՄԻՋՈՑ

—

Զորս օր առաջ, Դրէյֆուսի մեղադրութեան լուրի առաջին իսկ տպաւորութեան տակ, մենք ասացինք, թէ Բէննի դատավճիռը չէ կարող բաւարարութիւն տալ արդարադատութիւն որոնողներին և հռչակաւոր գործը դրանով վերջ չէ ստանում: Մենք սխալված չէինք: Դատավճիռը ցաւալի տպաւորութիւն թողեց ամեն տեղ՝ ուր հակամարդկային կրքերը չեն կուրացրել դիտողներին, անկողմնապահ, լոկ արդարադատութիւնը հակեցակէտ դարձած մարդկանց: Այդ բանը ամենից առաջ մենք նկատում ենք մեզ մօտ, Ռուսաստանում, ուր մամուլի մեծագոյն և լաւագոյն մասը իր կատարեալ դժգոհութիւնը յայտնեց, անուանելով Բէննի դատաստանի վճիռը անարդարութիւն: Խօսք չը կայ, որ Ֆրանսիայում Դրէյֆուսի անմեղութեան հաւատացողները աւելի ևս խիստ կերպով են արտայայտում իրանց բողոքն ու անբաւականութիւնը և վճռել են շարունակել իրանց եռանդուն պայքարը, մինչև որ արդարադատութիւնը և միայն արդարադատութիւնը յաղթող հանդիսանայ: Հեռագիրը հաղորդեց արդէն, որ նորից ձայն բարձրացրեց արդարութեան և խղճմտանքի մեծ պաշտպան Էմիլ Զօլան, յայտնելով որ իր կեանքն ու արիւնը նուիրում է իր սկսած գործին:

Ուշադրութեամբ վերաբերվելով Ֆրանսիայից եկող լուրերին՝ մեզ համար հեշտ է հասկանալ, թէ ինչո՞ւ է կայացել Բէննի մեղադրական դատավճիռը և ի՞նչ ուղղութիւն է ընդունված Ֆրանսիայի յուզմունքներին վերջ դնելու համար: Ինքը, Բէննի դատարանը, առաջին անգամ բաց արաւ իր խաղաթղթերը, ստորագրելով մի խնդրագիր, որով խնդրում է հանրապետութեան նախագահին՝ չը գործադրել իր վճռի մի մասը, այն է՝ Դրէյֆուսին ամբիծաններից զրկելու տանջանալից արարողութիւնը: Նոյն դատարանի պրոկուրոր Կարրիէր, որ իր մեղադրական անդոյն ու թոյլ ճառի մէջ յայտարարել էր, թէ սրտի խորքից հաւատացած է որ Դրէյֆուս մեղաւոր է՝ շտապեց տեսակցութիւն ունենալ մի լրագրի թղթակցի հետ և յայտնել որ ոչինչ անյարմարութիւն չի լինի՝ եթէ Լուբէ բոլորովին ներէ անբախտ կապիտանին, և յայտնեց իր համոզմունքը, թէ այդպէս էլ կը լինի: Ներում շնորհելու առաջարկը, ինչպէս յայտնի է՝ նոյն-իսկ միանիսարների խորհրդի քննութեան առարկայ դարձաւ, և կարելի է ենթադրել որ այդ միջոցը կընդունվի: Այս հանգամանքները շատ պերճախօս ապացոյցներ են, որ դատապարտութիւնը շատ խախուտ հիմքերի վրա էր դրված, որ զինուորական դատարանը իր առջև արդարադատութեան հարցը չունէր և արդար ու անկողմնակալ վճռի մասին չէր մտածում, այլ քաղաքական մի յանձնարարութիւն էր կատարում: Դատապարտել Դրէյֆուսին՝ Ֆրանսիական զօրքին և այդ զօրքի կողմնակիցներին բաւարարութիւն տալու համար, և ապա ներում շնորհել Դրէյֆուսին՝ ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհին բաւարարութիւն տալու համար—ահա՛ այն ծրագիրը, որ, ըստ երևոյթին, միակ հնարաւորը եղաւ Ֆրանսիական կառավարութեան համար՝ երկիրը խաղաղացնելու և կրքերը հանդստացնելու համար:

Միջին ճանապարհը ոսկի է, ասում է մարդկային փորձառութիւնը: Եւ ճիշտ, եթէ Ֆրանսիան կարողանար այդ ոսկի ճանապարհի վրա կանգնել՝ շատ հեշտ կը լիներ նրա համար մոռացութեան տալ իր կռիւները և համախմբվել եկող տարվայ ցուցահանդէսի շուրջը: Ամբողջ հարցը այն է. կարո՞ղ կը լինի կառավարութեան ընտրած ուղղութիւնը միջին ճանապարհ համարվել. կարո՞ղ կը լինը նա, որպէս այդպիսի ճանապարհ, ոսկի լինել ամենքի համար: Մենք կարծում ենք, որ դժուար պիտի լինի այդպիսի դրութիւն ստեղծելը. ծրագրի սխալը նրա մէջ է, որ կարծվում է, թէ Դրէյֆուսի գործը մի մարդու անմեղութեան կամ մեղաւորութեան հարց է. մինչդեռ այդպէս չէ, մինչդեռ պայքարը, ինչպէս ամեն տեղ հազար անգամ կրկնված է՝ մղվում է ոչ թէ մի անձի շուրջը, այլ յետադէմ և առաջադէմ ուղղութիւնների, լոյսի և խաւարի մէջ: Այստեղ արդէն խնդիրը այն չէ, թէ Դրէյֆուս տասը տարի բանտ կը նստի՞ թէ ազատ ման կը գայ. խնդիրը այն է, որ արդարադատութիւնը, իբրև մարդկային սրբազան իրաւունքների մի սրբազան պաշտպան, չը կոխկռտվի ցեխի մէջ մի դասակարգի ոյժի և ազդեցութեան շնորհիւ. կամենում են բարձրացնել այդ պղծված սրբութիւնը, դնել նրան պատշաճաւոր բարձրութեան վրա և հարկադրել որ ամենքը, նոյն-իսկ աշխարհի զօրաւորները, հնազանդվեն նրան: Կարո՞ղ է Ֆրանսիան, որ այնքան ահաւոր մարտեր է մղել մարդկային իրաւունքների համար, թոյլ տալ, որ այժմ հաստատվի իր մէջ մի տարօրինակ, պայմանաւոր արդարադատութիւն, մի այնպիսի արդարադատութիւն, որ ասէր թէ Դրէյֆուս մեղաւոր է այն պատճառով որ հրէայ է, մեղաւոր է, որովհետև եթէ նա արդար լինի՝ այն ժամանակ պիտի մեղաւոր համարվեն Ֆրանսիական զօրքի մի քանի առաջնորդներ, իսկ այդպիսի բան չը պիտի լինի, քանի որ Ֆրանսիան պիտի մի յաղթող և ուժեղ բանակ ունենայ: Այդ տեսակ հասկացողութիւններով մի առաջադէմ, ազատասէր ազգ հեռու չէ կարող գնալ: Ահա թէ ինչո՞ւ միջին ճանապարհը ոսկի լինել չէ կարող այժմեան հանգամանքների մէջ...

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՄՈՒԼ

Այս ամառ էլ, ինչպէս նախընթաց երկու տարիներում, Շվէյցարիայի Բազէլ քաղաքում կայացաւ սիօնիստների ժողովը: Ցայտնի է, որ սիօնիստների շարժումը ծագել է հրէական ազգի մէջ մի շատ մեծ նպատակով—ստեղծել հրէաների համար հայրենիք Պալեստինում, միացնել հրէական ազգի ցրված մասերը, մի ընդհանուր ազգային գաղափարի շուրջը հաւաքել նրանց, մի խօսքով՝ թէ քաղաքական և թէ մտաւոր վերածնութեան դարագլուխ բաց անել հրէաների առաջ: Քսան տարի է, ինչ գոյութիւն ունի սիօնիստների շարժումը, բայց մինչև վերջին կարողութիւնը, յուսահատութիւնը: Ցիոնական թւականների պեսսիմիզմի մէջ անդամ կեանք, նպատակ, հոգի է երևում: «Հիւսիսափայլը», իբրև այդ ժամանակների երիտասարդութեան բերան՝ միշտ ունէր բանաստեղծութիւնների մի հարուստ բաժին:

Նազարեանց գեղեցիկ կերպով ընդունել էր, թէ ինչ պաշտօն պիտի կատարէ ամսագիրը մեր մէջ: Այդ պաշտօնն էր միջնորդ հանդիսանալ հայ հասարակութեան և եւրոպական մտքի մէջ. ամսագիրը ժողովրդականացնում էր դրական գիտութիւնները, տալիս էր նշանաւոր գործիչների կենսագրութիւնները, մանրամասն տեսութիւններ ընդհանուր պատմութիւնից, եւրոպացի յայտնի գրողների գեղարուեստական գործերի թարգմանութիւնները. ծանօթացնում էր արևմուտքում լոյս տեսնող յայտնի աշխատութիւնների հետ: Այսպէս, Բօկլի հռչակաւոր «Անգլիայի քաղաքակրթութեան պատմութիւնը», որ մինչև այսօր անծանօթ է մնում մեր գրականութեան՝ տեղ գտաւ «Հիւսիսափայլի» մէջ: Ի հարկէ, չէ կարելի ասել, թէ «Հիւսիսափայլը» պակաս տեղ չէր թողնում իր ծրագրի մէջ. այդ բանը չէր թագցնում և ինքը, Նազարեանց: Բայց ո՞վ էր մեղաւոր:—Հայ հասարակութիւնը, և ուրիշ ոչ ոք: «Հիւսիսափայլը» միշտ տառապում էր նիւթական միջոցների պակասութիւնից. Նազարեանց շարունակ դիմումներ էր անում «բարեմիտ հայերին», աջակցութիւն էր պահանջում, որ կարողանայ աշխատակիցներ հրաւիրել և լրացնել ամսագրի բաժինները: Բայց ո՞վ էր լսողը: Տեսնելով «Հիւսիսափայլի» ամբողջ տետրակներ, որոնք լցված են միմիայն Նազարեանցի աշխատութիւններով՝ մենք պիտի երևակայենք, թէ ինչ ահագին բեռն էր դրած խմբագրի վրա. և այնուհետև ո՞վ սիրտ կունենայ ասելու, թէ Նազարեանց դրանից աւել էլ կարող էր անել մենակ, անվարձ, լոկ գաղափարին ծառայելու համար...

Իսկ դրսում փրփրած էր թշնամութիւնը: «Մեղու Հայաստանի» լրագիրը, որի ծննդեան օրից մինչև մահվան րոպէն վիճակված էր ամեն մի լուսաւոր մտքի, ամեն մի առաջադիմական շարժման անհաշտ հակառակորդ լինելու տխուր դերը՝ ամեն տեսակ ցեխ և հայհոյանք է շպրտում Նազարեանցի դէմ. «Հիւսիսափայլը» անուանվում էր «հոգեվարք, շնչասպառ»: Ցիրաբուական ազգասիրութիւնը խտացրել էր իր շարքերը և միաբերան վայնասուն էր բարձրացնում հիւսիսից եկող բաց կապտագոյն տետրակների դէմ: Բայց «Հիւսիսափայլը» առաջ էր գնում, ուշադրութիւն չը դարձնելով չորս կողմի ոռնոցների վրա. ինքը, Նազարեանց, անձամբ չէր պատասխանում իրան հայհոյողներին, կամ պատասխանում էր անցողակի, երկու-երեք տողով: Նրա համար բաւական էր և այն, որ «Հիւսիսափայլը» իր անապատով դրութեան մէջ անդամ չունի իր նմանը, իրան հաւասարը. երիտասարդութիւնը կարդում էր յափշտակված, նոյն-իսկ թշնամիներն էլ անհամբեր սպասում էին «Հիւսիսափայլի» նոր տետրակներին, և «Մեղուի» թղթակիցը Մոսկվայից հաղորդում էր, թէ ինչ յօդուածներ պիտի լինեն առաջիկայ հատորում: Նազարեանցի այդ անվախ, համարձակ գործավարութիւնը, զարմանալի հաստատակամութիւնը, նրա դաւանանքների պարզութիւնը, լեզուի խստութիւնը և այն արհամարհանքը, որ նա ցոյց էր տալիս իր տգէտ հակառակորդների վերաբերմամբ՝—այս բոլորը բաւական մեծ հաստատութիւններ էին տիրացուցողները՝ ընդհանուրի մէջ կը տեսնենք ժամանակի տիպերը, տիրող ուղղութիւնը: Իսկ չափաւորել կարող ենք, նկատի առնելով, որ այն ժամանակվայ գրական բարքերը դեռ նահապետական էին, որ քննադատող երիտասարդը չէր կարողանում ընդհանուր տիպական գծեր ընդունել, այլ նկարում էր կենդանի մարդկանց:

Բայց յիսնական թւականների փառքը՝ զարթեցնող հրապարակախօսութեան հետ բանաստեղծութիւնն էր: Աշխարհաբար լեզուն, որ հէնց այդ միջոցին հաղթվում էր անինայ կերպով, մի զարմանալի արտայայտիչ և ճկուն գործիք է դառնում բանաստեղծութեան համար. Մխիթարեան վարդապետների, Վանանդեցիների ճոռոմաբան, անհասկանալի քերթուածների փոխարէն, ռուսահայերի աշխարհաբարը կեանք է տալիս մի հիւթալից ժողովրդական բանաստեղծութեան. այդ ժամանակ են ստեղծվում այնպիսի մնայուն գոհարներ՝ ինչպէս են «Մայր Արքսի», «Ազատ Աստուածն», «Ծիծեռնակ, ծիծեռնակ» և ուրիշ շատերը, որոնք ոչ միայն կարդացվում են յափշտակութեամբ, այլ և երգ են դառնում և այդպէս թափանցում են ժողովրդական բոլոր խաւերի մէջ: Մեր նոր գրականութեան պատմութիւնը, եթէ երբևիցէ գրվի՝ պիտի բաց անէ բանաստեղծութեան բաժնի մէջ մի առանձին գլուխ յիսնական թւականների համար, մի գլուխ, որի սկզբում դրված կը լինի Գաբաա-Ֆաթիպայի «Զարմայր նահապետի մահը», (1850), և վերջում՝ Շահ-Ազիզի «Լեռնի վիշտը» (1864): Այս 15 տարիների ընթացքում հայոց նոր բանաստեղծութիւնը զաղափարական մի առողջ ծնունդ է, վկայում է մի եռանդոտ, ապագայի վառ յոյսերով լցված երիտասարդութեան մասին, որին չէ վարակել հիւանդոտ անկ

ժամանակները նա ծանօթ չէր քրիստոնեայ աշխարհին։ Միայն 1897 թուականից սկսած, երբ կայացաւ սիօնիստների առաջին ընդհանուր ժողովը՝ շարժումը ընդունեց շատ մեծ չափեր և գնալով աւելի ևս ընդարձակվում է։ Դա մի ճշմարիտ ազգայնական շարժում է, որը այսպէս է նկարագրում «Новости» լրագրի թղթակիցը։

Այս կարճ միջոցում շարժումը տարածվեց ամբողջ աշխարհում և հասաւ երկրագնդի ամենահեռաւոր անկիւնները, ուր հրէաներ են ապրում։ Հին և նոր աշխարհի համարեա բոլոր կողմերը, սկսած ամենազարգացած երկիրներից և վերջացած այնպիսի խուլ անկիւններով, ինչպէս են Անդրբայկալեան երկիրը, Տրանսվաալ, Եգիպտոս, Կանադա, Արգենտինա և այլն՝ ծածկվել են սիօնիստների շրջանների, միութիւնների, ընկերութիւնների մէջ. ձեռք ձեռքի տուած աշխատում են մարդիկ, որոնք սաստիկ տարբերվում են միմեանցից իրանց կրօնական հայեացքներով։ Այս բանը հնարաւոր դարձաւ այն ժամանակից, երբ սիօնիստների ժողովներում յայտարարվեց կրօնական կատարեալ ազատութեան սկզբունքը, այլ և այն, թէ սիօնիզմը ոչ ոքի վզին չէ փաթաթում յայտնի կրօնական հայեացքներ և չէ ձեռնարկում մի որեէ բանի, որ կարող կը լինէր վիրաւորել կրօնական զգացմունքը։ Հրէական ազգայնութեան լայն հիմքի վրա զանազան կուսակցութիւնների, ուղղութիւնների և հայեացքների մարդիկ հաւաքվել են ընդհանուր գործի համար։

Սիօնիստների կազմակերպութիւնը այսպէս է։ Իւրաքանչիւր մարդ, որ տալիս է 1 ֆրանկ կամ 1 մարկ կամ 40 կոպէկ, ստանում է ձայնի իրաւունք. այդպիսի հարիւր հոգի իրաւունք ունեն մի պատգամաւոր ընտրել։ Իւրաքանչիւր երկրում տեղի են ունենում պատգամաւորների տեղական ընդհանուր ժողովներ, իսկ համաշխարհային ժողովը, որ իւրաքանչիւր ամառ բացվում է Բազէլ քաղաքում՝ միացնում է երկրագնդի բոլոր կողմերում ցրված սիօնիստներին։ Այդ ժողովը ընտրում է 34 հոգուց բաղկացած մի մանամոլով, որի հինգ անդամները կազմում են սիօնիստների գլխաւոր գործադիր մանամոլովը և մշտապէս ապրում են Վիեննայում։

Ամբողջ աշխարհում սիօնիզմի բերանացի և տպագրական պրոպագանդա էր մղվում եռանդով։ Ամեն տեսակ լեզուներով պարբերական հրատարակութիւններ են լոյս տեսնում, որոնք յատկապէս նուիրված են սիօնիզմին. հրատարակվել են նմանապէս բազմաթիւ բրօշիւրներ և գրքեր սիօնիստական բովանդակութեամբ։ Տարածման շատ նպաստել է և ընդհանուր մասուլը. որովհետև չը կայ այժմ փոքր ի շատէ նշանաւոր լրագիր, որի մէջ սիօնիզմի մասին յօդուած չը լինէր տպված։ Համարեա ամեն տեղ, ուր կան հրէական համայնքներ, տեղի ունեցան ժողովներ, ուր խօսում էին սիօնիստ գործիչները։

Այժմ տեսնենք, թէ ինչ միջոցներով է սիօնիզմը տարածում իր գաղափարները։

Սիօնիստները գլխաւոր ուշադրութիւն դարձնում են հրէական պատմութեան ուսումնասիրութեան և հրէական լեզուի ու գրականութեան վերածնութեան վրա։ Հիմնվում են «կլիկի» համար, որ տպագրական խօսքով մղած կռիւը ապարդիւն է և պէտք է դիմել ուրիշ միջոցների։

VIII

Նազարեանց հաւատացող մարդ էր, բարի քրիստոնեայ։ Կրօնը նրա համար առանձին նշանակութիւն ունէր, և հայերի վերածնութեան գործում նա մեծ դեր էր յատկացնում կրօնական կրթութեան, այնպիսի մի կրթութեան, որ հիմնված լինի Աւետարանի պարզ աղբիւրների վրա, այնպիսի կրթութեան, որ կենդանացնէր հաւատը հայերի մէջ, մաքրէր բարքերը, պայծառացնէր մտքերը և առաջ մղէր լուսաւորութիւնը։ Իբրև գերմանական ուսում ստացած և գերմանական ընտանիքին շատ մօտիկ մարդ՝ նա, բնականաբար, իդէալացնում էր գերմանական քրիստոնէութիւնը և հաւատում էր, որ գերմանական լուսաւորութիւնը, ճոխ մատենագրութիւնը բողոքական եկեղեցու ազդեցութեան տակ են ծաղկել։ Նա մեծ ցաւով էր տեսնում, որ հայերի մէջ քրիստոնէութիւնը մի մեքենայական արարողութիւն է, որ հայ աբեղաների կրօնական կրթութիւնը քարացնում է ժողովուրդը, ոչնչացնում է անհատների հարցասիրութիւնը, մեռցնում է ազատ մտածելու, հասկանալու ամեն մի կարողութիւն։ Այդ դրութեան դէմ զինվեց նա 1853 թուականից, հրատարակելով իր կազմած «Վարդապետարան կրօնի» գիրքը, որի մէջ նա վերաբերվեց Աստուածաշունչի և Աւետարանի պատմութիւններին այնպէս՝ ինչպէս կարող էր վերաբերվել XIX դարի մտածող մարդը, որին յայտնի էին գիտութեան գիւտերը. այսպէս, դերբնական հրաշքները նա փորձեց բացատրել բանականութեան տեսակէտից, համոզված լինելով, որ հրաշքներ են կուրսեր՝ լեզուն ուսումնասիրելու համար, ընկերութիւններ՝ ուր խօսում են բացառապէս հրէական լեզուով։ Գոյացել են մի քանի հրատարակչական հիմնարկութիւններ, որոնց գործն է հրատարակել եւրոպական արուեստագէտների և իմաստասէրների լաւ հեղինակութիւնները հրէական թարգմանութեամբ։ Այդ լեզուով էլ հրատարակվում են ամենօրեայ քաղաքական և հասարակական լրագիրներ, ամսագիրներ և ժողովածուներ. կայ նաև մանկական մի ամբողջ գրականութիւն և լոյս են տեսնում ընդհանուր կրթական բնաւորութիւն ունեցող բազմաթիւ գրքեր։ Այս ամբողջ աշխատութեան նպատակն է վերածնել հրէական լեզուն, դարձնել նրան կենդանի և խօսակցական։ Շատ աշխատել են նոյնպէս ամբոխի կրթութեան համար և այս բանում մասնաւորապէս սիօնիստների շարժումն է նկատվում։ Մտնելով մի որևիցէ տեղ՝ նա հրէական կեանքի մէջ կառուցանում է ինքնաճանաչութիւն, նոր շահեր և հաղորդակցութիւններ։

Թէ որքան մեծ ժողովրդականութիւն է ստացել սիօնիզմը՝ երևում է նրանից, որ սիօնիստների հիմնած գաղթականական բանկը անդամներ ունի աշխարհի բոլոր կողմերում և նրա ակցիաների մի անգին քանակութիւն գտնվում է հասարակ ժողովրդի ձեռքում։ Կարճ ասած՝ սիօնիզմը հրէական վերածնութիւնն է, և ով մարդկութեան բարեկամն է՝ նա չէ կարող դէմ չը լինել, որ հրէաների պէս մի ընդունակ ազգ այդպիսի հսկայական ջանքեր է անում վերանորոգվելու և մարդկութեան մի պատուաւոր անդամ դառնալու համար։

ՆԱՄԱԿ ՍՂՆԱԽԻՑ

Օգոստոսի 30-ին

Կիրակի, օգոստոսի 29-ին, ուսուցիչ Ս. Ճըզմաճեանի պատրաստած եկեղեցական քառաձայն խումբն առաջին անգամ երգեց ս. Կարապետ մայր-եկեղեցում։ Երգեցողութիւն լսելու համար հաւաքվել էր երկու սեռի մեծ բազմութիւն. ամբողջ եկեղեցին լիքն էր աղօթողներով. կային և այլադաւաններ։ Շատերը դուրսը մնացին։ Քառաձայն երգեցողութիւնը հրաշալի տպաւորութիւն թողեց հասարակութեան վրա, որը առաջին անդամն էր նրան լսում։ Պատարագին Եմանուէլ քահանայ Նազարեան գեղեցիկ քարոզ ասաց քառաձայն երգեցողութեան նշանակութեան մասին։ Նազարեան քահանան չեշտեց, որ եկեղեցին պէտք է յարմարվի ժամանակի պահանջներին և էվոլիւցիային ենթարկվելով՝ կերպարանափոխվի ընդհանուր բնական տարրերի և հաստատութիւնների հետ միասին, ասելով, որ սխալ է այն հոգևորականների և այլ անձանց կարծիքը, թէ եկեղեցին անշարժ դրութեան մէջ պէտք է մնայ՝ պահպանելով հնադարեան աւանդութիւնները։ Այս հանդամանքը բացատրելու համար հայր Նազարեան մի քանի պատմական փաստերով ապացուցեց, որ հայոց եկեղեցին ժամանակի ընթացքում փոփոխութեան է ենթարկել իր ծէսերն ու կանոնները։ Պատարագից յետոյ մի քանի անձինք չնորհաւորեցին Ս. Գրքի գրողները դրել են այլաբանութիւններ, ինչպէս այդ յատուկ է արևելցիներին։

Երկրորդ քայլը, որ արաւ Նազարեանց՝ այն էր, որ «Հանդէս նոր հայախօսութեան» երկրորդ գրքի մէջ դրեց Լուսերի և Բէֆօրմացիայի մասին պատմութիւնը։ Այդտեղ խօսողը, ի հարկէ, Նազարեանցը չէր, այլ պատմութիւնը, որ ցոյց է տալիս, թէ բողոքականութիւնը ինչ հիմքերի վրա ծնունդ առաւ և որոնք են նրան առաջացնող պատճառները։ Իբրև կենդանի հաւատի ջերմ երկրպագու՝ Նազարեանց շարունակ յարձակվում էր նեղ աբեղայամտութեան դէմ, յորդորում էր որ քրիստոնէութիւնը հայերի մէջ լինի կատարելապէս գիտակցական և ոչ լոկ ծիսապաշտական. դրա համար նա պահանջում էր, որ ժողովուրդը ճանաչէ ոչ միայն նիւթական եկեղեցին, այլ և նրա հետ կապված իմացական հասկացողութիւնները։ Նրա իդէալն էր մի կաթոլիկոս, որ կարողանար հիմնել իր ցանկացածի և հասկացածի նման մի կրօնական կրթութիւն, հանդէս բերել զարգացած, իր կոչման լիապէս համապատասխանող հոգևորականութիւն, որ լինէր դաստիարակ, ճշմարիտ լուսաւորութեան ղեկավար։ Ներսէս Աշտարակեցին դեռ 1843 թուին էր ստացել Նազարեանցից այդպիսի հոգեւորականներ պատրաստելու մի ծրագիր, բայց ուշադրութիւն չէր դարձրել նրա վրա. բացի դրանից, նա, ինչպէս ասացինք՝ նոյնպէս դժգոհ էր Նազարեանցի բռնած ուղղութիւնից։

1859-ին կաթողիկոս ընտրվեց Մատթէոսը, և Նազարեանց կարծեց, թէ դա պիտի լինի այն հովուապետը, որ ցանկալի ուղղութիւն կը տայ եկեղեցական գործերին։ Ուստի 1859-ին «Հիւսիսափայլի» մէջ մի գեղեցիկ յօդուած տպեց, որ ցոյց էր տալիս, թէ ինչ բաղձանքներ ունեն հայերը։ Մատնացոյց անելով այն հանդամանքը, որ հայ հոգևորականութեան ջանքը մինչև այդ եղել է եկեղեցու կախքը պահպանելը, նրա արտաքինը կանգուն պահելը՝ Նազարեանց ցոյց էր տալիս և այդ ուղղութեան հետևանքը.— ժողովրդի և հոգևորականների մէջ հետզհետէ մեծանում է խորթութիւնը, ժողովուրդը սառչում է եկեղեցուց և ընկղմվում է նիւթապաշտութեան մէջ։ Բայց եկեղեցին պիտի դնար ժամանակի հետ, պիտի կրթութիւնը և լուսաւորութիւնը խրախուսէր և ոչ թէ հալածէր, ինչպէս այժմ է անում։ «Այն եկեղեցին, որ ունի պատճառ վախենալու հոգու լուսաւորութենից. այն եկեղեցին որ ամենայն ջանք և հնարք գործ է դնում պահպանել մարդկութիւնը մի ցած և ստորին աստիճանի վերայ, ուրեմն կամի կործանել մարդկութեան բոլոր նպատակը և նորա ձգտողութիւնը հասանելու այդ նպատակին՝—այնպիսի եկեղեցին, աստուածաբանական մտքով, չէ եկեղեցի»։ Եւ Նազարեանց հրաւիրում էր Մատթէոսին կանգնել լուսաւորութեան գլուխ, դպրոցական մատենագրական մի զարգացում բաց անել նոր հոգով, նոր ուղղութեամբ։ Նա հաւատացած էր, որ նոր կաթողիկոսը կը լինի «երկրորդ լուսաւորիչ հայոց», ուստի վերջացնում էր յօդուածը այսպիսի բացագանչութեամբ. «Կեցցէ Մատթէոս, մեծ քահանայ. վասն հայոց բարեբաղդութեան կեցցէ»։

Իդէալիստներին յատուկ է մի յայտնի աստիճանի լաւատեսութիւն. նրանք մեծ մասամբ մարդկանց չեն ճանաչում։ Մեր Նազարեանցը իր այդ ոգևորութեան մէջ նմանում էր Ֆրանսիացի Լամբնէին, որ նոյնպէս երազում էր, թէ կաթոլիկ կղերը կարող է լուսաւորութեան, նոր ժամանակի առաջնորդը և հրամանատարը դառնալ։ Նազարեանց մոռանում էր, որ Մատթէոսը ամենից առաջ աստուածաբան է, կրօնական հարցերը լուսաբանում է իբրև մի յայտնի եկեղեցու պաշտօնեայ և արդէն ցոյց էր տուել իր նեղսրտութիւնը Կ. Պոլսում, հալածանքներ յարուցանելով հայ բողոքականների դէմ։ Կար նրա բնաւորութեան մէջ մի համակրելի գիծ— ժողովրդասիրութիւն, և իբրև ժողովրդական սկզբունքի մարդ՝ նա ռուսահայերի դպրոցական գործը յանձնեց ժողովրդին, մի բան, որ նրա կաթողիկոսութեան միակ փայլն է և որից զուրկ մնացին նրա յաջորդները։ Բայց, անցնելով Ռուսաստան՝ նա սկզբից ևեթ կրօնական անհաշտութիւն ցոյց տուեց և նրա պատճառով Շամախու հայերի մի մասը լութերականութեան գիրկն ընկաւ, թէև կովկասեան փոխարքաները նախ իշխան Բարեատինսկի և ապա Մեծ Իշխան Միխայիլ Նիկոլայեվիչ, աշխատում էին հաշտեցնել այդ հայերին Էջմիածնի հետ։ Աւելի աստուածաբան լինելով քան վարչական մարդ՝ նա ոչինչ զիջողութիւն և ներողամտութիւն չէր ցոյց տալիս կրօնական հարցերում, և նրա ժամանակ հալածված էին Գաբրիէլ վարդապետ Այվազեանը և Պետրոս Շանչեանը, որոնք կրօնի դասագրքեր էին կազմել և, Էջմիածնի կարծիքով, այդ գրքերով բողոքականութիւն և կաթոլիկութիւն էին տարածում։ Նազարեանց, որ այդ երկուսից էլ անհամեմատ բարձր էր իր ազատամտութեամբ՝ ի հարկէ չէր կարող ազատ մնալ բծախնդիր աստուածաբան կաթողիկոսի հալածանքից։ Եւ այդ շատ շուտ եղաւ։

(Կը շարունակվի)

հանդիսաւոր բացումը, ներկայութեամբ Թիֆլիսի պ. Նահանգապետի։ Այս հիւանդանոցի սկզբունքները մենք պարզել ենք մեր նախկին նամակներից մէնում։ Ց. Գրիգորեան

ՆԱՄԱԿ ԹՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Գանձակ, օգոստոսի 29-ին

Խնդրում եմ թոյլ տալ հրապարակի վրա դնել մի իրողութիւն։

Վերջին տարիներս ներկայացումների գործը մեր գաւառում փոխանակ աւելի առաջ գնալու սարսափելի կերպով յետ է մնում։ Հասարակութիւնը թատրոն չէ յաճախում. նա ամենայն ուրախութեամբ ժամանակն անցնում է ամեն տեսակ զուարճութիւնների և արբեցողութեան մէջ. սակայն թատրոնի անունը լսել անգամ չէ ուզում. հայերէն ներկայացումների գնալ մտքով անգամ չէ անց կացնում. ուղղակի արհամարհում է բեմն ու գեղարուեստը... Այսպիսի անմխիթար, ցաւալի դրութիւն առաջ է եկել մասամբ բախտախնդիր դերասանների պատճառով։ Ներկայ տողերով արձանագրում ենք մի տգեղ փաստ, հայ դերասանի կողմից մի զզուելի իրողութիւն, որ աւելի զօրաւոր կերպով յետ է պահում մեր գաւառի ժողովրդին թատրոնից, ստորացնում է դերասաններին, որոնց հետ միասին և բեմը, գեղարուեստի այդ սուրբ տաճարը։

Գալֆայեան Գարիզում աննեղելի յանդգնութեամբ օտարների առաջ խայտառակեց հայութիւնն ու հայ բեմական արուեստը։ Անցեալ տարի Մէլիքեանց անունով մի պարոն Բագում ծաղր ու ծանակ դարձրեց թատրոնը։ Դերասան անունը կրող Խարազեանց մի ամբողջ տարի է ամեն սրբութիւն մոռացած, ամեն համեստութիւն ոտնակոխ արած՝ աշխատում է հայ բեմի անկումը կատարեալ անել։ Ստեփանեանց Ալէքսանդրօպոլում 14 տարեկան օրիորդի ապօրինաբար փախցնում է...

Է՞լ էք փաստ ուզում։ Ահա ձեզ նոր, ուրիշ տեսակի խայտառակութիւն, որ առաջանում է ոչ թէ շնորհքի, տաղանդի պակասութիւնից, այլ բարոյականութեան և ազնուութեան կատարեալ բացակայութիւնից։

Այս ամառ դերասան Խարազեանց Հաջիբեկով ամարանոցում մի շարք ներկայացումներ պիտի տար. ի միջի այլոց «Ոճրագործի Ընտանիք» յայտնի դրաման. («Դիմակահանդէսից» յետոյ այդ էր պակաս). բայց պարոնի մտադրութիւնը չէ աջողվում, որովհետև գանձակեցի մի քանի սիրողներ անտառում փայտերով ծեծում են նրան։ Ամեն օգնութիւնից զուրկ՝ երկու ներկայացում է մի կերպ զլուխ է բերում և երկու ներկայացումը լինում է, բառի բուն իմաստով 6 մարդու ներկայութեամբ։

Հարցնում ենք Խարազեանցին ծեծելու պատճառը և, զարմանքով ասեմ թէ զզուանքով, տեղեկանում ենք, որ նա մի քանի պարոնների ներկայութեամբ լիրբ խօսքեր է ուղղել մի աղնիւ և պատուաւոր օրիորդի, որ յայտնի է Գանձակում որպէս եռանդուն գործիչ, ջերմ կերպով մասնակցում է ամեն մի բարի գործի և որը հէնց իրան, պ. Խարազեանցին ազատում էր թէ դերակատարութեամբ, թէ տոմսակներով և թէ ներկայման համար դահլիճ տալով։

Եւ ահա փոխանակ երախտագիտութեան՝ պարոնը դէպի այն օրիորդը այնպիսի լիրբ խօսքեր է ուղղում սիրողների ներկայութեամբ, որ վերանկան «կլիկի» համար, որ տպագրական խօսքով մղած կռիւը ապարդիւն է և պէտք է դիմել ուրիշ միջոցների։

VIII

Նազարեանց հաւատացող մարդ էր, բարի քրիստոնեայ։ Կրօնը նրա համար առանձին նշանակութիւն ունէր, և հայերի վերածնութեան գործում նա մեծ դեր էր յատկացնում կրօնական կրթութեան, այնպիսի մի կրթութեան, որ հիմնված լինի Աւետարանի պարզ աղբիւրների վրա, այնպիսի կրթութեան, որ կենդանացնէր հաւատը հայերի մէջ, մաքրէր բարքերը, պայծառացնէր մտքերը և առաջ մղէր լուսաւորութիւնը։ Իբրև գերմանական ուսում ստացած և գերմանական ընտանիքին շատ մօտիկ մարդ՝ նա, բնականաբար, իդէալացնում էր գերմանական քրիստոնէութիւնը և հաւատում էր, որ գերմանական լուսաւորութիւնը, ճոխ մատենագրութիւնը բողոքական եկեղեցու ազդեցութեան տակ են ծաղկել։ Նա մեծ ցաւով էր տեսնում, որ հայերի մէջ քրիստոնէութիւնը մի մեքենայական արարողութիւն է, որ հայ աբեղաների կրօնական կրթութիւնը քարացնում է ժողովուրդը, ոչնչացնում է անհատների հարցասիրութիւնը, մեռցնում է ազատ մտածելու, հասկանալու ամեն մի կարողութիւն։ Այդ դրութեան դէմ զինվեց նա 1853 թուականից, հրատարակելով իր կազմած «Վարդապետարան կրօնի» գիրքը, որի մէջ նա վերաբերվեց Աստուածաշունչի և Աւետարանի պատմութիւններին այնպէս՝ ինչպէս կարող էր վերաբերվել XIX դարի մտածող մարդը, որին յայտնի էին գիտութեան գիւտերը. այսպէս, դերբնական հրաշքները նա փորձեց բացատրել բանականութեան տեսակէտից, համոզված լինելով, որ հրաշքներ չեն լինում։ Միայն 1897 թուականից սկսած, երբ կայացաւ սիօնիստների առաջին ընդհանուր ժողովը՝ շարժումը ընդունեց շատ մեծ չափեր և գնալով աւելի ևս ընդարձակվում է։ Դա մի ճշմարիտ ազգայնական շարժում է, որը այսպէս է նկարագրում «Новости» լրագրի թղթակիցը։

Այս կարճ միջոցում շարժումը տարածվեց ամբողջ աշխարհում և հասաւ երկրագնդի ամենահեռաւոր անկիւնները, ուր հրէաներ են ապրում։ Հին և նոր աշխարհի համարեա բոլոր կողմերը, սկսած ամենազարգացած երկիրներից և վերջացած այնպիսի խուլ անկիւններով, ինչպէս են Անդրբայկալեան երկիրը, Տրանսվաալ, Եգիպտոս, Կանադա, Արգենտինա և այլն՝ ծածկվել են սիօնիստների շրջանների, միութիւնների, ընկերութիւնների մէջ. ձեռք ձեռքի տուած աշխատում են մարդիկ, որոնք սաստիկ տարբերվում են միմեանցից իրանց կրօնական հայեացքներով։ Այս բանը հնարաւոր դարձաւ այն ժամանակից, երբ սիօնիստների ժողովներում յայտարարվեց կրօնական կատարեալ ազատութեան սկզբունքը, այլ և այն, թէ սիօնիզմը ոչ ոքի վզին չէ փաթաթում յայտնի կրօնական հայեացքներ և չէ ձեռնարկում մի որեէ բանի, որ կարող կը լինէր վիրաւորել կրօնական զգացմունքը։ Հրէական ազգայնութեան լայն հիմքի վրա զանազան կուսակցութիւնների, ուղղութիւնների և հայեացքների մարդիկ հաւաքվել են ընդհանուր գործի համար։

Սիօնիստների կազմակերպութիւնը այսպէս է։ Իւրաքանչիւր մարդ, որ տալիս է 1 ֆրանկ կամ 1 մարկ կամ 40 կոպէկ, ստանում է ձայնի իրաւունք. այդպիսի հարիւր հոգի իրաւունք ունեն մի պատգամաւոր ընտրել։ Իւրաքանչիւր երկրում տեղի են ունենում պատգամաւորների տեղական ընդհանուր ժողովներ, իսկ համաշխարհային ժողովը, որ իւրաքանչիւր ամառ բացվում է Բազէլ քաղաքում՝ միացնում է երկրագնդի բոլոր կողմերում ցրված սիօնիստներին։ Այդ ժողովը ընտրում է 34 հոգուց բաղկացած մի մանամոլով, որի հինգ անդամները կազմում են սիօնիստների գլխաւոր գործադիր մանամոլովը և մշտապէս ապրում են Վիեննայում։

Ամբողջ աշխարհում սիօնիզմի բերանացի և տպագրական պրոպագանդա էր մղվում եռանդով։ Ամեն տեսակ լեզուներով պարբերական հրատարակութիւններ են լոյս տեսնում, որոնք յատկապէս նուիրված են սիօնիզմին. հրատարակվել են նմանապէս բազմաթիւ բրօշիւրներ և գրքեր սիօնիստական բովանդակութեամբ։ Տարածման շատ նպաստել է և ընդհանուր մասուլը. որովհետև չը կայ այժմ փոքր ի շատէ նշանաւոր լրագիր, որի մէջ սիօնիզմի մասին յօդուած չը լինէր տպված։ Համարեա ամեն տեղ, ուր կան հրէական համայնքներ, տեղի ունեցան ժողովներ, ուր խօսում էին սիօնիստ գործիչները։

Այժմ տեսնենք, թէ ինչ միջոցներով է սիօնիզմը տարածում իր գաղափարները։

Սիօնիստները գլխաւոր ուշադրութիւն դարձնում են հրէական պատմութեան ուսումնասիրութեան և հրէական լեզուի ու գրականութեան վերածնութեան վրա։ Հիմնվում

ների պատմութիւնների մէջ Ս. Գրքի գրողները դրել են այլաբանութիւններ, ինչպէս այդ յատուկ է արևելցիներին։

Երկրորդ քայլը, որ արաւ Նազարեանց՝ այն էր, որ «Հանդէս նոր հայախօսութեան» երկրորդ գրքի մէջ դրեց Լուսերի և Բէֆորմացիայի մասին պատմութիւնը։ Այդտեղ խօսողը, ի հարկէ, Նազարեանցը չէր, այլ պատմութիւնը, որ ցոյց է տալիս, թէ բողոքականութիւնը ինչ հիմքերի վրա ծնունդ առաւ և որոնք են նրան առաջացնող պատճառները։ Իբրև կենդանի հաւատի ջերմ երկրպագու՝ Նազարեանց շարունակ յարձակվում էր նեղ աբեղայամտութեան դէմ, յորդորում էր որ քրիստոնէութիւնը հայերի մէջ լինի կատարելապէս գիտակցական և ոչ լոկ ծիսապաշտական. դրա համար նա պահանջում էր, որ ժողովուրդը ճանաչէ ոչ միայն նիւթական եկեղեցին, այլ և նրա հետ կապված իմացական հասկացողութիւնները։ Նրա իդէալն էր մի կաթոլիկոս, որ կարողանար հիմնել իր ցանկացածի և հասկացածի նման մի կրօնական կրթութիւն, հանդէս բերել զարգացած, իր կոչման լիապէս համապատասխանող հոգևորականութիւն, որ լինէր դաստիարակ, ճշմարիտ լուսաւորութեան ղեկավար։ Ներսէս Աշտարակեցին դեռ 1843 թուին էր ստացել Նազարեանցից այդպիսի հոգեւորականներ պատրաստելու մի ծրագիր, բայց ուշադրութիւն չէր դարձրել նրա վրա. բացի դրանից, նա, ինչպէս ասացինք՝ նոյնպէս դժգոհ էր Նազարեանցի բռնած ուղղութիւնից։

1859-ին կաթողիկոս ընտրվեց Մատթէոսը, և Նազարեանց կարծեց, թէ դա պիտի լինի այն հովուապետը, որ ցանկալի ուղղութիւն կը տայ եկեղեցական գործերին։ Ուստի 1859-ին «Հիւսիսափայլի» մէջ մի գեղեցիկ յօդուած տպեց,

---

մանակի առաջնորդը և հրամանատարը դառնալ։ Նազարեանց մոռանում էր, որ Մատթէոսը ամենից առաջ աստուածաբան է, կրօնական հարցերը լուսաբանում է իբրև մի յայտնի եկեղեցու պաշտօնեայ և արդէն ցոյց էր տուել իր նեղսրտութիւնը Կ. Պոլսում, հալածանքներ յարուցանելով հայ բողոքականների դէմ։ Կար նրա բնաւորութեան մէջ մի համակրելի գիծ— ժողովրդասիրութիւն, և իբրև ժողովրդական սկզբունքի մարդ՝ նա ռուսահայերի դպրոցական գործը յանձնեց ժողովրդին, մի բան, որ նրա կաթողիկոսութեան միակ փայլն է և որից զուրկ մնացին նրա յաջորդները։ Բայց, անցնելով Ռուսաստան՝ նա սկզբից ևեթ կրօնական անհաշտութիւն ցոյց տուեց և նրա պատճառով Շամախու հայերի մի մասը լութերականութեան գիրկն ընկաւ, թէև կովկասեան փոխարքաները նախ իշխան Բարեատինսկի և ապա Մեծ Իշխան Միխայիլ Նիկոլայեվիչ, աշխատում էին հաշտեցնել այդ հայերին Էջմիածնի հետ։ Աւելի աստուածաբան լինելով քան վարչական մարդ՝ նա ոչինչ զիջողութիւն և ներողամտութիւն չէր ցոյց տալիս կրօնական հարցերում, և նրա ժամանակ հալածված էին Գաբրիէլ վարդապետ Այվազեանը և Պետրոս Շանչեանը, որոնք կրօնի դասագրքեր էին կազմել և, Էջմիածնի կարծիքով, այդ գրքերով բողոքականութիւն և կաթոլիկութիւն էին տարածում։ Նազարեանց, որ այդ երկուսից էլ անհամեմատ բարձր էր իր ազատամտութեամբ՝ ի հարկէ չէր կարող ազատ մնալ բծախնդիր աստուածաբան կաթողիկոսի հալածանքից։ Եւ այդ շատ շուտ եղաւ։

(Կը շարունակվի)

ջիններս չը կարողանալով տանել այդ ապերախտութիւնն ու զզուելի ստորութիւնը մի «դերասանի» կողմից, օրիորդի պատիւը շատ աւելի բարձր գնահատելով՝ դիմում են մի միջոցի— ծեծի։

Հրապարակի վրա դնելով այս իրողութիւնը, ժենը, որպէս նախանձախնդիր հայ թատրոնի բարգաւաճման՝ պահանջում ենք, որ հասարակութիւնը ուղղակի արհամարհէ այդպիսի ինքնակոչ դերասաններին. պահանջում ենք, որ հայ դերասանական ընկերութիւնը արտաքսէ այդպիսիներին իրանց չրջանից, որովհետև նրանք միայն արատ և նախատինք կարող են բերել թէ թատրոնին, թէ իրանց և թէ հայութեան։

Սիմէօն Յակոբեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Այսօր, սեպտեմբերի 4-ին, Ներսիսեան դպրոցում կը կատարվի մաղթանք, իսկ երկուշաբթի, ամսի 6-ին, կը սկսվեն կանոնաւոր դասերը։ Ինչպէս լսեցինք՝ այս տարի առաջին պատրաստական դասարանն ընդունվել են 75 աշակերտ։

—

Մայրաքաղաքի լրագիրները հաղորդում են, թէ 1902 թւի սեպտեմբերի 8-ին, ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութիւնը տօնելու է հիմնարկութեան հարիւրամեակը։ Տօնի օրը որոշված է հրատարակել մի պատմական տեսութիւն այս մինիստրութեան հարիւրամեայ գործունէութեան։

—

Յիշեցնում ենք հայ հասարակութեան, որ վաղը, կիրակի երեկոյեան, պ. Խ. Կարա-Մուրզայ կը տայ իր հինգերորդ համերգը Թիֆլիսի արքունական թատրոնում։ Պ. Կարա-Մուրզայի կոնցերտները մեր ժողովրդի համակրութեանն են արժանացել, և պէտք է յուսալ, որ այս անգամ էլ նոյն աջողութիւնը կունենայ և այն կոնցերտը, որ տրվում է արքունական թատրոնի պէս մի մեծ չինութեան մէջ։ Ծրագրի մէջ կան և ժողովրդական պարեր։

—

Մեզ հաղորդում են, որ այս տարի Պետերբուրգի տեխնոլոգիական ինստիտուտում, ուր մտնել ցանկացողների թիւը 1500-ից աւելի է եղել, իսկ ազատ տեղերի թիւը սահմանափակ՝ ամբողջ Անդրկովկասից կարողացել է մտնել միայն մի ուսանող—Ռ. Թիսիկեանց, որ կոնկուրսով պահանջված թուանշանից (24) կէս թուանշան էլ աւել է ստացել։ Շատ քննվողներ ստացել են 23¾ թուանշան, որոնց մասին ինստիտուտի վարչութիւնը որոշել է դիմել բարձր իշխանութեան տնօրէնութիւնը խնդրելու։

—

Մայրաքաղաքի լրագիրները հաղորդում են, որ ֆրանսիական մի ընկերութիւն խնդրամատոյց է եղել պատշաճաւոր իշխանութեան, որպէս զի թոյլատրվի նրան ստորագրութիւն բանալ Ռուսաստանում Պարիզի ցուցահանդէսը այցելել ցանկացողների համար, բայց ֆինանսների մինիստրութիւնը մերժել է այդ խնդիրը։

—

«Сынъ Отечества» լրագիրը հաղորդում է, որ լուսաւորութեան մինիստրութիւնը որոշել է Կրիմում և Կովկասում միջնակարգ դպրոցներ հիմնել հիւանդների համար։ Այդ նպատակով բժիշկներ կուղարկվեն այդ կողմերը՝ աւելի առողջարար և յարմար տեղեր գտնելու, յիշեալ դպրոցների համար։ Եկող տարվայ համար մտադրութիւն կայ առ այժմ հիմնել այդպիսի երեք դպրոց։

—

ՆԵՐՔԻՆ-ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ մեզ գրում են. «Մեր գիւղում նորերս միակ մխիթարական գործը այն եղաւ, որ գիւղացիները հին երէցփոխի հրաժարականը ընդունելով, ընտրեցին նախկին երէցփոխ պ. Մինաս Նուսնուսեանցին, որի օրով մեր եկեղեցին իր քայքայված վիճակից բարեփոխեց։ Պ. Մ. Նուսնուսեանցը ժողովրդական լաւ գործիչ է, ինչպէս փաստերով ցոյց է տուել իր համագիւղացիներին։ Մեր գիւղը պէտք ունի մի արժանաւոր քահանայի։ Բացի քահանայից, չունենք դպրոց, երեխաները անուս թափառում են։ Այն ծնողները, որոնք միջոց ունեն՝ իրանց երեխաներին ուղարկում են քաղաք կամ արտաքսոյ սովորելու և կամ դպրոց մտնելու. իսկ ով միջոց չունի՝ երեխաներին ձգում է փողոցները. այդտեղ երեխաները կամաց-կամաց անբարոյականութեան ճանապարհն են բռնում։ Ցաւով ենք, որ նոր երէցփոխը մեզ այդ հոգսերից կազատէ. նա կը հոգայ թէ արժանաւոր քահանայ բերելու և թէ դպրոցը բանալու համար։ Դպրոցի ծախսը, 8500 բուբլի, վաղօրօք ուղարկվել է կառավարութեան և դեռ ևս պատասխան չը կայ. ժողովուրդը պատրաստվում է չորրորդ անգամ խնդիրը տալու։

—

Ալէքսանդրոպոլի գաւառի ԽԼԻ-ՂԱՐԱՔԻԼԻՍԱ գիւղից մեզ գրում են. «Օրերումս այստեղ վախճանվեց Ներսիսեան դպրոցի հինգերորդ դասատան աշակերտ Գարեգին Վանեցեանց։ 1893 թւին հանգուցեալը բոբիկ ոտքով, մի հին սպիտակ քսակից պատրաստված վերնաշապկով ընդունվեց Խլի-Ղարաքիլիսայի ս. Ստեփանոս եկեղեցու երկդասեան դպրոցի աշակերտ. լինելով չքաւոր մարդու զաւակ՝ ոչ միայն զուրկ էր հագուստից և դասական առարկաներից, այլ և զուրկ էր օրական պարէնից և կարօտ ցամաք չոր հացի։ Ուսուցիչները տեսնելով նրա պարզ և մաքուր բնաւորութիւնը և ջանասիրութիւնը՝ օգնում էին նրան, պահպանում, որքան ներում էին գիւղական ուսուցչի աղքատ միջոցները։ 1894 թւին Ալէքսանդրոպոլի Բարեգործական ընկերութեան միջոցով յաջողացրին նրան ընդունել տալ Թիֆլիսի Ներսիսեան դպրոցը։ Հանգուցեալը մի քանի ժամանակ առաջ Սարիղամիշից իր հօրեղբօր մօտից գիշերը միայնակ վերադառնալով դէպի իր հայրենիքը՝ չէ գտնում ճանապարհի ընկեր և երբ մենակ հասնում է Սալիմբու կոչված գիւղը՝ չրջապատվում է մալականներին պատկանող 20—25 ահռելի շներից. այստեղ սաստիկ վախ է զգում, տուն գալով հիւանդանում է, բայց երկու օրից յետոյ վեր է կենում. գիւղի դրութեան մասին գրաւոր ուսումնասիրութիւններ է հաւաքում և ուզում է ճանապարհվել Թիֆլիս, բայց յանկարծ կրծքի մէջ ցաւ է զգում, որ հետզհետէ ծանրանում է։ Բժշկական օգնութիւնը իզուր անցաւ, և Վանեցեանը մեռաւ։»

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

—

Ղազվին, օգոստոսի 24-ին

Մի քանի օրից ի վեր այստեղի պարսիկների և հայերի մէջ սև կատու է անցել։

Ահա դրա պատճառն ու հետևանքը։

Սրանից 10 օր առաջ մեռնում է մի պարսիկ սէյիդ։ Մեռնելու ժամանակ իբրև թէ մօտը եղողներին ասել է, թէ ինքը երկու օր առաջ, եղբ. Թումանեանցների տան առջևից անցնելու ժամանակ՝ նրանց Տիգրան անունով ծառան անխնայ ծեծել է իրան և իր մահվան պատճառն է եղել։ Սէյիդը մեռաւ, և չէր կարելի այլ ևս նրան հարցնել, թէ ինչ պատճառով ծեծեցին. ծեծելու ժամանակ ոչ ոք չը տեսաւ. ինչպէս եղաւ, որ մինչև մեռնելու աստիճան ծեծ կերաւ, բայց ոչ ոքի օգնութեան չը կանչեց։ Ինչու միայն մեռնելու ժամանակ է յայտնում ծեծ ուտելը։

Ինչևիցէ, սէյիդին թաղեցին. բայց պարսիկ հոգևորականութեան մէջ սկսում է խլրտում, ու թաղումից 3—4 օր յետոյ մի մզկիթում հաւաքվում են բաւական թիով մուշտէիդներ ու մոլլաներ. նրանց հետ միանում է և մի խումբ ամբոխից։ Վերջիններս մուշտէիդներից հրաման են խնդրում հայերի վրա յարձակվելու համար, բայց մուշտէիդները խոհեմութիւն են ունենում այդ այդ շարժումը արգելելու։ Բայց որովհետև վախեցնող լուրերը պակաս չէին՝ տեղիս վաճառականները մի ժողով գումարեցին և դիմեցին դատաւորին, որը պատասխանեց, թէ «ձեր գլխի մէկ մազին անգամ դիպչող չի լինի». այնուամենայնիւ փողոցում պարսիկների կողմից հայերին սպառնալի խօսքերը չեն դադարում։ Այս պատճառով տեղիս հայերը հեռագիր տուեցին—պարսկահպատակները՝ սաղրազամին, ռուսահպատակները՝ իրանց դեսպանատան։

—

Անցեալ տարի տեղիս վաճառականները հանգանակութիւն անելով ուսումնարան բացին քաղաքումս։ Ուսումնարանը գոհացուցիչ արդիւնք չը տուեց։ Այս տարի մի նորեկ ուսուցիչ վարձեցին 3 տարվայ համար, տարին 200 թուման։ Աջողութիւն ենք մաղթում։

Այս տարվայ սկզբին քաղաքումս ընթերցարան հիմնվեց, որ բոլոր ռուսահայ թերթերը ստանում է. ունի մօտ 100 կտոր նոր գնված հայերէն գրքեր և մի փոքրիկ դրամագլուխ։

Մ. Մ.

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

—Ինչպէս երևում է՝ Կ. Պօլսում վերջապէս ուշադրութիւն դարձրին Արաբիայի դրութեան վրա, որտեղ ապստամբական շարժումը սաստիկ վտանգաւոր ծաւալ ստացաւ։ Առաջին ձեռք առնված միջոցը կը լինի՝ Յեմենը բաժանել երեք վիլայէթի։

—Մայրաքաղաքի լրագիրներին հեռագրում են Վիեննայից, որ Դրէյֆուսի դատապարտվելուը այնտեղ սաստիկ յուզմունք պատճառեց։ Ամբոխը լցվել էր խմբագրութիւնները և բարձրաձայն յայտնում էր իր դժգոհութիւնը Ռէնների դատավճռի դէմ։ Բուդապէշում ամբոխը ցոյց արաւ Ֆրանսիական հիւպատոսարանի առաջ, աղաղակելով. «Կորչի զինուորական դատարանը, կեցցէ Դրէյֆուս»։ Ոստիկանութեանը հազիւ աջողվեց ցրվել ամբոխը։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Տարօրինակ փոր։ Զարդինսկի գաւառի Վիզիչի գիւղացի Եգոր Պեանկով մեծ համակրութիւն է վայելում իր համագիւղացիների կողմից իր շատակերութեան պատճառով։ Տեղական զուարճասէր երիտասարդութիւնը շատ անգամ հիւրասիրում է այդ տարօրինակ շատակերին, որպէսզի նա իր փորի առանձնայատկութիւնները ցոյց տայ։ Վերջերս նա կերաւ մի աքաղաղ իր փետուրներով ու փորոտիքով և վրան խմեց մի մեծ չիշ օղի, որից յետոյ կերաւ նոյնիսկ չիշը։ Հանդիսականները հիացան նրա այդ քաջագործութեան վրա և այդ պատճառով նուիրեցին նրան, իբրև նրա աշխատանքի վարձատրութիւն, չորս մեծ կոլոր հաց, որոնք նա առանց ուշացնելու ուղղեց դէպի իր փորը։

„ՄՇԱԿԻ“ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

—

2 սեպտեմբերի

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Հակաժանտախտային ժամանաժողովից յայտարարվում է, որ ժամանաժողովի նախագահ պրինց Ալէքսանդր Պետրովիչ Օլդենբուրսկու Սամարայից ներկայացրած վերջին տեղեկութիւններից երևում է, որ հիւանդութեան դէպքերը Սամարայում բացառապէս տեղի են ունեցել ազգաբնակութեան բանւոր դասակարգի մէջ և համաձայն ախտաբանական—անատոմիական և բակտերիոլոգական հետազօտութիւններին, որոնք կատարվեցին այժմ հրաւիրված Վլասկովիչ և Զետովիչ պրոֆեսորների ձեռքով, պարզվեց, որ այդ հիւանդութիւնները մալիարիայի ծանր տեսակն են, աւելի սուր կերպարանք ստացած, և ոչ մի նմանութիւն չունեն խլային ժանտախտի հետ։ Ի նկատի առնելով էկսպէրտ պրոֆեսորների եզրակացութիւնը, Նորին Բարձրութեան ձեռք առած նախագուշական միջոցները այժմ ուշացրված են և Սամարա քաղաքը այժմեանից պէտք է ճանաչել կատարելապէս բաւարար դրութեան մէջ գտնվող։

ՎԻԵՆՆԱ։ Խօսելով Բելգրատի դատի մասին՝ «Fremdenblatt» լրագիրն ասում է. «Դատից առաջ եղած այն յայտարարութիւններից յետոյ, թէ գործը վերաբերում է Օբրէնովիչների տոհմի դէմ լայն ծաւալ ստացած դաւադրութեան, մինչև այժմ ժողված փաստերը կամ շատ առաջ յայտնի էին կամ շատ չնչին։ Արմատականների ատելութիւնը դէպի Միլանը, նրանց կատաղի բանակռիւը՝ իրանց մամուլի մէջ—վաղուց են յայտնի. բայց պէտք էր ապացուցանել, որ մեղադրվողները, իրաւ, մտադիր էին հասարակ ատելութիւնից անցնել ոյժին, որ Միլանի դէմ սպանութեան փորձ անելու և արմատականների ցանկութեան մէջ գոյութիւն ունէր իսկական պատճառաւոր կապ։ Քաղաքական հակառակորդների հետ հաշիւ տեսնելու համար՝ դատաստանական դահլիճը չէ կարող ծառայել իբրև ասպարէզ։ Ամբողջ Եւրոպայում էյորոյթի աղաղակ կը լսվի, եթէ յանցանքի անհերքելի ապացոյց չը լինելու պատճառով՝ նորից չը ստեղծվեն հաչեցնող փաստեր։ Բելգրադում չը պէտք է այնպէս փակեն աչքերը, որ չը տեսնեն, թէ ինչ ազդեցութիւն կանէ դատը երկրի մէջ։ Չէ կարելի երբէք համոզված ասել, թէ պատժելով մի քանիսին, առաւել ևս յայտնի ղեկավարներին, վերջ կը տրվի արմատականների ձգտումներին։ «Frmedenblatt» լրագիրը յայտնում է, թէ Սերբիան մի անգամ արդէն թոյլ է տուել որ իրան տանեն չափաւոր և խելացի ճանապարհով։ Լրագիրը այժմ էլ չէ կամենում հրաժարվել յոյսից, որ այնտեղ այժմ էլ կը լսեն խորհուրդներին, որոնք այնքան անչահասէր են՝ որքան և անկեղծ։ Արդարադատութեան սուրը չը պէտք է քաղաքական հակառակորդների դէմ գործիք դարձնել։ Արիւնահեղ միջոցները հազիւ թէ Սերբիայի օգտին ծառայեն։ Սերբիայի աջող ընթացքը տնտեսական բարեկեցութեան ճանապարհով և իր դիրքի ամրացումը չը պէտք է վտանգի ենթարկել, դիմելով հեշտացրած դատաստանական գործի միջոցին և ունենալով նպատակ ոչնչացնելու մի առանձին կուսակցութիւն։

ԲԵԼԳՐԱԴ։ Կնեժեվիչի դատը։ Վկայ Դիակովիչ կրկնում է երէկ դատարանում Փիվկովիչի դէմ կարդացված մեղադրանքը։ Փիվկովիչ Նրանց սուտ է համարում։ Դրանից յետոյ հարցուփորձի ենթարկում փաստաբան Պավիչեվիչին։ Նա ասում է, թէ մեղադրվում է այն պատճառով, որ պատկանում է արմատականների կուսակցութեան, բայց երբէք չէ գրել թագաւորող տան դէմ ոչ յօդուածներ, ոչ առանձին բրոշիւրներ, և լսել է սպանութեան փորձ անելու և արմատականների ղեկավարների ձերբակալութեան մասին՝ միայն մի քանի օրից յետոյ, երբ տեղի ունեցաւ այդ բանը։

ՕՊՈՐՏՕ։ Երէկ տեղի ունեցաւ մահվան մի դէպք ժանտախտից. այսօր հիւանդութեան մի դէպք։ Երկաթուղային գնացքների երթևեկութիւնը կը վերսկսվի վաղը։

ՊԱՐԻԶ։ Դերէնին աջողվեց ծակել հարևան տան պատը, որտեղ գտնվում էին ոստիկաններ։ Զիմանալով թէ նրանք ովքեր են՝ Դերէն խնդրեց նրանց գնել իր համար ծխախոտ և տուեց փող, բայց ոստիկանները փողը տուին ոստիկանութեան։

ԲԵԼԳՐԱԴ։ Կնեժեվիչի դատը։ Հարցուփորձի շարունակութեան ժամանակ Պավիչեվիչ ցաւ յայտնեց, որ Սերբիայի և Զերնոգորիայի մէջ լաւ յարաբերութիւններ չը կան։ Մեղադրվողը հերքում է, թէ կապակցութիւն ունեցած լինի դաւադիրների հետ։ Նրա դէմ եղած բոլոր մեղադրանքները հիմնված են ենթադրութիւնների վրա։ Սուտ են պնդում, իբր թէ նրա եղբայրը նկատված է իբրև միջնորդ նրա և դաւադիրների մէջ։

ՊԱՐԻԶ։ Կարելի է, որ բարձրագոյն զինուորական դատարանի կառավարչական կօմիսարը մինչև երկուշաբթի պատրաստէ իր զեկուցագիրը Դրէյֆուսի գործի մասին։ Այս դէպքում դատարանը երկուշաբթի կտայ իր վճիռը գործի վերքննութեան մասին, և կառավարութիւնը իր խորհրդում, որ տեղի կունենայ երեքշաբթի՝ կը յայտնէ իր որոշումը Դրէյֆուսի վիճակի մասին և կը վճռէ, թէ կարելի է արդեօք նորում չնորհել։

ՊԱՐԻԶ։ «République Française» ասում է, թէ Մելին խորհրդաւոր նամակով դիմեց իր քաղաքական բարեկամներից շատերին, որով նրանցից խորհուրդ է հարցնում, թէ պէտք է արդեօք անյապաղ հրաւիրել պատգամաւորների ժողով, և յայտնում է այն պատճառները, որոնցով այս բանը արդարանում է։ Մելին ընկերներից պահանջել է անմիջական պատասխան։

ՊՐԵՏՕՐԻԱ։ Զեմբերլէնի վերջին հեռագիրը կարդացվեց Ֆոլկրատում, Կրիւգերի և գործադիր խորհրդի ներկայութեամբ։ Հեռագրում պահանջվում է պատասխան երկու օրվայ ընթացքում։ Հասարակական կարծիքը շատ լուրջ է համարում դրութիւնը։ Պետական քարտուղար Բէյց յայտնեց, թէ գործը դեռ բոլորովին անյուսալի չէ համարվում։

2 սեպտեմբերի

ԲԱԹՈՒՄ։ Աբխազ Իզմայիլ Եմուրավա բէվոլվերի հարուածով փողոցում սպանեց հարուստ Թուրք Իշիաս Քուրթօղլուն։ Վիրաւորուածի եղբայրը վրա հասնելով տեղնուտեղը սպանեց բէվոլվէր արձակողին։ Եմուրավա ցնորված էր համարվում և երկու անգամ քշված էր դէպի Տաճկաստան։

ԲԵԼԳՐԱԴ։ Կնեժեվիչի դատը։ Երեկուայ նիստում մի քանի վկաներ ցոյց տուին, թէ տեսել են Պավիչեվիչին և Պալիչին միասին շոգենավի վրա։ Յետոյ հարցուփորձի է ենթարկվում Ցովանովիչ, թագաւորական լողարանի տեսուչը Սաւայում, որի մօտ Կնեժեվիչը պաշտօնեայ էր։ Նա պնդում է, թէ ոչինչ չը գիտէ Կնեժեվիչի դիտաւորութեան մասին սպանութեան փորձի վերաբերմամբ, կամ նրա յարաբերութիւնների մասին իր, Ցովանովիչի կնոջ հետ։ Ցաջորդ վկաներից մի քանիսը հաւատացնում են, թէ Ցովանովիչը գիտէր սպանութեան փորձի դիտաւորութեան մասին։ Սրանից յետոյ հարցուփորձ են անում Ցովանովիչի կնոջը. սա յետ է առնում իր ցուցմունքը որ տուել էր ցուցմունքի ժամանակ, ասելով թէ քաղցից ստիպված էր այնպիսի ցուցմունք տուլ, և հերքում է իր դաւակցութիւնը Կնեժեվիչի հետ։ Նախընթաց երդումից յետոյ հարցուփորձի ենթարկված Գէորգէվիչը, հիւրանոցի բարապանը, ցոյց է տալիս, թէ փորձի օրը Ցովանովիչի կինը Կնեժեվիչի մօտ էր։

ԼՕՆԴՕՆ։ Բրիտանական կառավարութեան յիշատակագիրը, որ մինիստրների վերջին խորհուրդից յետոյ ուղարկվեց Տրանսվաալ՝ պաշտպանում է Անգլիայի գերիշխանութեան պահանջը Տրանսվաալի վրա։ Սակայն Անգլիան պատրաստակամութիւն է յայտնում ընդունել Տրանսվաալի վերջին առաջարկութիւնները ընտրողական իրաւունքի մասին, այն պայմանով, որ յանձնաժողովը որոշէր ընտրողական բարեփոխութեան ծաւալը։ Յետոյ յիշատակ-

գիրը պահանջում է, որ անգլիերէն լեզուն ազգային ժողովի վիճաբանութիւնների մէջ հոլանդերէնի հետ հաւասարազօր լինի։ Եթէ Տրանսվաալի պատասխանը խուսափողական լինի՝ ասված է յիշատակագրի մէջ, այս դէպքում Անգլիային կը մնայ գործել անկախ կերպով, ինդիրը վերջնապէս վճռելու համար։

ՊԱՐԻԶ։ 1900 թուի բիւդժէտը որոշում է մուտքը 3.523.123,019 ֆրանկ, ելքը՝ 3.522.616,019 ֆր.։ Ուրեմն ելքը, 1899 թուի բիւդժէտի համեմատութեամբ, 45 միլիոն աւելի է։ Միայն զօրքի և նաւատորմի վրա եղած յաւելումը հասնում է 36 միլիոնի, ինկատի ունենալով, որ կազմակերպվելու են նոր զօրագնդեր Այժիրում, որ ծագում է Ֆաշոդի դէպքերից, և շինվելու են նոր նաւեր։ Բիւդժեի ծրագրում կը պարզվի Ֆրանսիայի պարտքերի ամբողջ պատկերը, որոնք հասնում են 30 միլիարդի։

ՊԱՐԻԶ։ Լակրու